

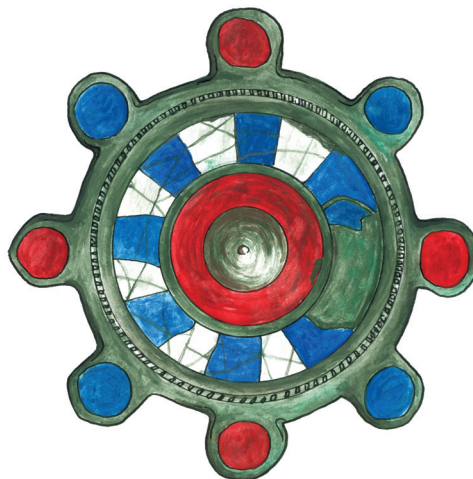
PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LVIII
2006

WARSZAWA 2006 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LVIII

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, doc. dr hab. Teresa Węgrzynowicz

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka, Marta Stasiak-Cyran, Andrzej Jacek Tomaszewski
Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: emaliowana zapinka brązowa
z Babiego Dołu-Borcza, pow. Kartuzy (rys. L. Kobylińska)

Cover picture: enamelled bronze disc brooch
from Babi Dół-Borcz, distr. Kartuzy (drawn by L. Kobylińska)

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2006

© Autorzy, 2006

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją kultury
finansowaną przez
Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: <http://www.pma@pma.pl/wydawnictwa>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Elżbieta Ciepielewska, Schyłkowopaleolityczne i mezolityczne materiały krzemienne z badań powierzchniowych w międzyrzeczu Pilicy i Wisły 3
Final Paleolithic and Mesolithic flint materials from surface surveys between the Pilica and Vistula rivers
- Barbara Bargieł, Kultura strzyżowska w świetle znalezisk grobowych 65
The Strzyżów Culture in the light of burial finds
- Jan Schuster, O późnych zapinkach kapturkowych (A II 41) 101
Late spring-cover brooches (A II 41)

MISCELLANEA

- Anna Drzewicz, Niezdobiony naszyjnik brązowy z haczykowatym zapięciem ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 121
Bronze plain neck ring with hooked terminals from the collection of the State Archaeological Museum in Warsaw
- Anna Strobilin, Pęsetka brązowa z cmentarzyska kultury oksywskiej w Wyczechowie, pow. kartuski 127
Bronze tweezers from Oksywie Culture cemetery at Wyczechowo, distr. Kartuzy
- Magdalena Mączyńska, Agnieszka Urbaniak, Prowincjonalnorzymska zapinka tarczowata z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Babim Dole-Borczu, pow. kartuski 145
Provincial Roman disc brooch from Wielbark Culture cemetery at Babi Dół-Borcz, distr. Kartuzy
- Magdalena Mączyńska, Uwagi o niektórych typach zapinek II grupy serii wschodniej Oscara Almgrena 159
On selected variants of Oscar Almgren group II, eastern series, brooches
- Jacek Andrzejowski, Łukasz Maurycy Stanaśzek, Hanna Mańkowska-Płiszka, Modła, grób 169 – pierwsza trepanacja czaszki z okresu wpływów rzymskich z ziem polskich 185
Modła, grave 169 – first skull trepanation from the Roman Period at the territory of Poland
- Aleksandra Żórawska, Grób kultury wielbarskiej z cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza w Tynwałdzie na Pojezierzu Iławskim 201
A Wielbark Culture grave from an Early Iron Age cemetery at Tynwałd in Iława Lake District

MATERIAŁY

- Andrzej Jacek Tomaszewski, Schyłkowopaleolityczne i mezolityczne materiały krzemienne z cmentarzyska kultury grobów klozowych w Wieliszewie 209
Final Paleolithic and Mesolithic flint materials from a Cloche Grave Culture cemetery at Wieliszew
- Teresa Węgrzynowicz, Cmentarzysko kultury grobów klozowych w Wieliszewie, pow. legionowski 215
Cemetery of Cloche Grave Culture at Wieliszew, distr. Legionowo
- Radosław Prochowicz, Osada z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Strzyżowie, pow. hrubieszowski, w świetle badań z lat 1935–1937 i 1939 265
Late Pre-Roman and Roman Period settlement from Strzyżów, distr. Hrubieszów. Insights from investigation made in 1935–1937 and 1939

Andrzej Maciałowicz, Cmentarzysko kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Suchodole, pow. sochaczewski Przeworsk Culture cemetery from Late Pre-Roman Period at Suchodół, distr. Sochaczew	283
ODKRYCIA	
Marek Zalewski, Rogowy harpun z rzeki Wilgi An antler harpoon from the Wilga river	371
Jerzy Libera, Niecodzienny zabytek z Polesia Lubelskiego An unusual artefact from Polesie Lubelskie	372
Jerzy Libera, Barbara Matraszek, Znaleźiska grobowe (?) kultury mierzanowickiej na Mazowszu Burial finds (?) from the Mierzanowice Culture in Mazowsze	374
Tadeusz Wiśniewski, Unikatowy zabytek spod Starachowic A unique find near Starachowice	375
Marek Florek, Siekierka brązowa z miejscowości Senisławice, pow. kazimierski Bronze axe from Senisławice, distr. Kazimierza Wielka	377
Mirosława Andrzejowska, Łukasz Maurycy Staniszek, Groby klozowe na warszawskiej Sadybie Cloche graves from Sadyba in Warsaw	378
Radosław Prochowicz, Szpila holenderska ze stanowiska 4 w Tomaszach, pow. ostrołęcki Holstein pin from Tomasz, distr. Ostrołęka, site 4	384
Zbigniew Nowakowski, Nowe znaleziska z Kamieńczyka, pow. wyszkowski New finds from Kamieńczyk, distr. Wyszaków	388
Piotr Łuczkiwicz, Perespa – kolejne cmentarzysko z okresu rzymskiego ze wschodniej Lubelszczyzny? Perespa – a previously unknown Roman Period cemetery from the eastern Lublin Region?	390
Renata Madyda-Legutko, Judyta Rodzińska-Nowak, Joanna Zagórska-Telega, Prusiek, pow. sanocki, stan. 25. Pierwsze cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w polskich Karpatach Prusick, distr. Sanok, site 25. The first Przeworsk Culture cemetery recorded in the Polish Carpathians	394
Jacek Andrzejowski, Łukasz Maurycy Staniszek, Andrzej Grzymkowski, Nieznane cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich w Żmijewie Kościelnym i Żmijewie Gajach, w pow. mławskim New cemeteries from the Roman Period at Żmijewo Kościelne and Żmijewo Gaje, distr. Mława	401
Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz, Cezary Sobczak, Ażurowa zapinka ze wsi Szczeberka, pow. augustowski – import czy naśladownictwo? Openwork brooch from Szczeberka, distr. Augustów: import or imitation?	407
Marek Florek, Wczesnośredniowieczny pochówek szkieletowy z Sandomierza Early Medieval inhumation burial from Sandomierz	410
WYKAZ SKRÓTÓW	413

although admittedly, some variants are given an even later attribution (type FG98; cf A. Kokowski 1995, p. 49; 1997, p. 723, 823 list 14a). In the brooch from Żmijewo the terminal of the foot is ornamented by two cross-wise incisions. A similar design is noted on some of the early variants of Almgren 161 brooches, eg specimens with arched bow and knobbed head, or type FM25, with incised/notched top of the bow, which are thought to be restricted chronologically on the whole to phase C_{1a}. Ultimately the grave from Żmijewo may be dated to phase C_{1b}. Definitely, it may be linked with an as yet unidentified cemetery of Wielbark Culture.

The funerary deposit from Żmijewo consisted of only a small amount of cremated human bones (209.3 g) of relatively poor diagnostic value. They all belonged to a single individual of unknown sex whose age was identified tentatively as *maturus*.

It would appear from traces of fire which have been observed on the bowl that the vessel with the cremated bone remains was placed in a grave pit which was filled with smouldering remains of the funerary pyre. A small number of similar cases is known from other cemeteries of Wielbark Culture from the Late Roman Period in Mazowsze and Podlasie (Nadkole 1, distr. Węgrów, graves 23 and 25 – J. Andrzejowski, A. Żorawska 2002, p. 35, 36, 53; Cecele, distr. Siemiatycze, grave 378 – J. Jaskanis 1996, p. 52; Kłoczew, distr. Ryki, grave 68 – B. Balke 1971, p. 337). However, caution is needed in analysing similar cases as it is relatively easy to mistake for a cinerary urn a vessel which although admittedly it contained cremated bones but actually was an element of the grave goods which, placed in the grave pit prior to deposition of pyre remains, came to be filled with cremated bones by accident.

The sandy workings of the gravel mine produced a dozen odd pottery fragments – prehistoric to medieval or possibly, early modern. Two were characteristic enough for attribution to Przeworsk Culture from the Early Roman Period (Fig. 3:1.2).

A further site was recorded in 2006 at Żmijewo-Gaje, some 3 km SE of the graveyard at Żmijewo Kościelne, site 1 (Fig. 1). The area produced two stray finds of copper alloy brooches: Almgren 97 (Fig. 4:1) and Almgren 128 (Fig. 4:2). Both specimens are dated reliably to phase B₂/C₁ and linked with Wielbark Culture. Of special interest is the Almgren 97 brooch (cf O. Almgren 1923, p. 51, pl. V:97; Th. Hauptmann 1998, p. 164–165, fig. 9; T. Skorupka 2001, pl. 44/155:4, 149/481:2), a representative of a rare variant of brooches with three crests (*Dreisprossenfibeln*). The specimen from Żmijewo has morphological traits distinctive for type 97 brooches (crests on the head and bow, a crestless foot flared at the terminal), but stylistically it is evidently close to late forms of crest-headed brooches, Almgren V series 8, and late spring-cover brooches, eastern series, in particular, variants X2 of Almgren 41 brooches.

Their area of discovery, state of preservation and dating indicates that the two brooches originate from a previously unrecorded cemetery of Wielbark Culture (Żmijewo-Gaje, site 2). May it be added that surface survey of 1983 identified in the immediate neighbourhood of this site, west of the road running to the village Żmijewo-Szawły, a site defined by ceramic finds as early medieval (Żmijewo-Gaje, site 1).

The gravefields from Żmijewo Kościelne and Żmijewo-Gaje belong to a local 'Mława' cluster of settlement which continued with varying intensity starting from phase A₁ of the Late PreRoman Period as far as the early phase of the Migrations Period. At a small distance from Żmijewo lie cemeteries at Trzpioly (T. Dowgird 1889, p. 23–25, 32, pl. IIIA), Stupsk (E. Reinbacher 1964; A. Niewęglowski, J. Okulicz 1965; A. Grzymkowski 1996, p. 167–179), Dąbek (A. Grzymkowski 1996, p. 182–185; A. Miste-wicz 2005), Modła (A. Grzymkowski 1986; 1996, p. 154–167; J. Andrzejowski, in print). A further number of corresponding sites, less well investigated include Garlino-Zalesie (J. Okulicz 1965a; A. Kietlińska 1972; PMA, IV/500), Budy Garlińskie (A. Grzymkowski 1987), Kitki (J. Antoniewicz, M. Gozdowski, 1951, p. 54–55; J. Okulicz 1965a; 1965b; 1970, p. 427 note 24, pl. I:2; M. Wyczółkowski 1990), Konopki (A. Grzymkowski 1983, p. 11; MZZ), Purzyce-Trojany (unpubl., *Muzeum Szlachty Mazowieckiej* in Ciechanów), Stare Kosiny (J. Okulicz 1965a; A. Niewęglowski 1972, p. 242; A. Grzymkowski 1996, p. 198), Stara Sławogóra (T. Dowgird 1889, p. 25–30, 32, pl. IV) and Mława (S. Krukowski 1920, p. 89; J. Okulicz 1965; A. Grzymkowski 1983, p. 12). Pottery finds dated generally to the Roman Period are known from a further dozen-odd sites

discovered during fieldwalking surveys. Almost all of the better investigated cemeteries of the 'Mława' settlement cluster produced material of Przeworsk and Wielbark Cultures (Modła, Dąbek stan. 5, Kitki, Stupsk), in which they resemble the situation at numerous gravefields dating from the Roman Period to the east of the Vistula in Mazowsze and Podlasie (cf J. Andrzejowski 1989; 2001, p. 108–109, fig. 9; 2005b, p. 117).

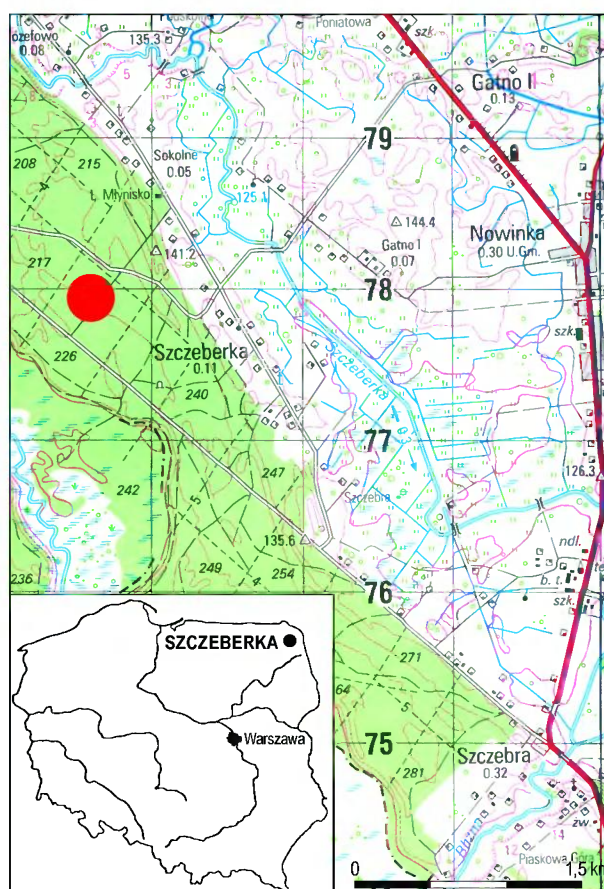
thum. A. Kinecka

Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz
Cezary Sobczak

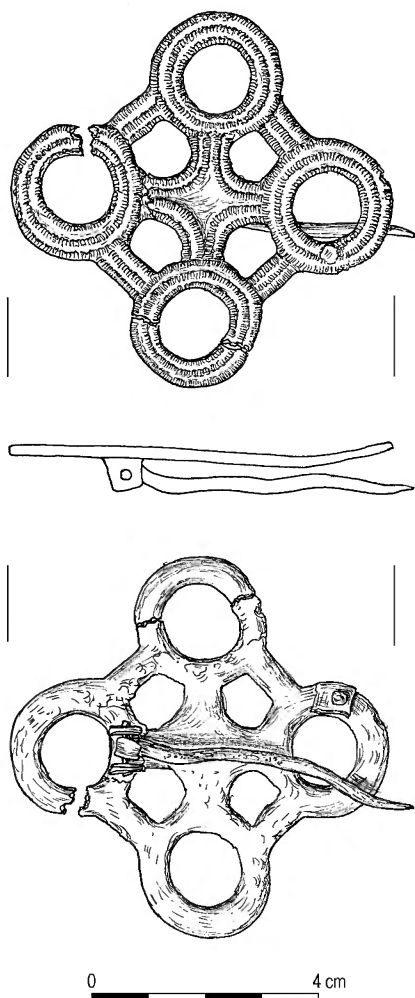
AŻUROWA ZAPINKA ZE WSI SZCZEBERKA, POW. AUGUSTOWSKI – IMPORT CZY NAŚLADOWNICTWO?

W lipcu 2003 r. w międzyrzeczu Rospudy i Szczeberki, kilkanaście kilometrów na północny wschód od Augustowa, grupa studentów Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego przypadkowo odkryła bardzo ciekawą zapinkę. Zabytek znaleziono na środku piaszczystej, leśnej ścieżki, w odległości około 200–300 m od drogi gruntowej przecinającej Las Józefiański i łączącej miejscowości Dowspuda i Szczeberka (Ryc. 1). Fibulę przekazano do zbiorów Muzeum Okręgowego w Suwałkach.

Brązowa, odlewana zapinka ma kształt regularnej, czworokątnej tarczy o symetrycznym wzorze (Ryc. 2, 3). Przypomina ona równoramienny krzyż o wierzchołkach wyznaczonych przez tej samej wielkości pierścienie, będące głównym elementem kompozycji. Sąsiednie pierścienie wieńczące ramiona krzyża połączone

Ryc. 1. Szczeberka, pow. Augustów. Miejsce znalezienia zapinki
Fig. 1. Szczeberka, distr. Augustów. Findspot of the brooch

Ryc. 2. Szczeberka, pow. Augustów. Zapinka brązowa.
Rys. B. Karch

Fig. 2. Szczeberka, distr. Augustów. Bronze brooch.
Drawn by B. Karch

Ryc. 3. Szczeberka, pow. Augustów. Zapinka brązowa (wielk. nat.).
Fot. A. Rzeszotarska-Nowakiewicz

Fig. 3. Szczeberka, distr. Augustów. Bronze brooch (full-size).
Photo A. Rzeszotarska-Nowakiewicz

są ze sobą poprzeczkami, tworzącymi romb. Powierzchnię zewnętrzną pokrywa starannie wykonany ornament: krawędzie ażurowej tarczy podkreślone są przez zwielokrotnione żeberka pseudofiligranu – potrójne w wypadku krawędzi zewnętrznych (wierzchołkowe koła i łączące je poprzeczki) i podwójne na krawędziach wewnętrznych (element centralny w kształcie krzyża). Powierzchnia wewnętrzna jest płaska, bez zdobień i śladów technologicznych. Zapięcie umieszczono po przekątnej „rombu”. Igła zawieszona jest na ośce, umocowanej na dwóch płaskich płytkach odlanych w całości z tarczą zapinki, z przeciwległej strony znajdują się pozostałości pochewki igły w postaci płaskiej blaszki przytwierdzonej do tarczy zapinki nitami zaklepanym od zewnątrz. Zapinka jest częściowo uszkodzona: część jednego z pierścieni jest odłamana, drugi jest pęknięty. Zarówno ażurowa tarcza, jak i igła są nieznacznie powyginane. Wym. zapinki 6,6×6,6 cm, grub. tarczy 1–1,5 mm, dług. igły 5,4 cm, średn. zewnętrzna pierścieni ok. 2,3 cm, wewnętrzna – 1,3 cm.

Forma i zdobienie zabytku najbardziej przypomina szpile o krzyżowatych główkach, zdobione na ramionach motywem koncentrycznych kół, charakterystyczne zwłaszcza dla terenów liwsko-estońskich, gdzie znajdowane są w grobach kobiecych z XI–XIII w. Z tego okresu pochodzą też podobne zapinki i zawieszki ażurowe. Szczególnie licznie spotykane są na wyspie Saaremaa i w północnej Estonii (Finno-Ugry i Bałty... 1987, s. 19, tabl. II:2.3.15; M. Mägi 2002, s. 104–105). Kolisty tarczki wieńczące ramiona tych ozdób są, podobnie do zapinki ze Szczeberki, połączone prostymi lub łukowatymi poprzeczkami. Odlewane były w całości z ornamentem koncentrycznych pierścieni o uproszczonej formie – bez żłobków imitujących filigran (*Latvijas PSR Arheoloģija*, Rīga 1974, s. 371–372; J. Selirand 1974, s. 246, 316–317, tabl. XXX:1.3). Szpilę tego kształtu znaleziono na nekropolii w Martinsalas na Łotwie (*Latvijas PSR Arheoloģija*, Rīga 1974, tabl. 52:7), kolejna pochodzi ze zniszczonego grobu z cmentarzyska szkieletowego przy kościele w Viru-Nigula w Estonii, gdzie w grobie VII, datowanym na 2. połowę XIII w., odkryto też zawieszki wykonaną ze złamanej szpili (T. Tamla 1991, s. 376–377, tabl. X:2.5). Kilka podobnych szpil znaleziono na wyspie Saaremaa: w zabudowaniach mieszkalnych z XII–XIII w. w Põide (V. Lõugas, M. Mägi-Lõugas 1994, s. 390–391, tabl. XIV:6) oraz w grobach kobiecych z XIII w. z cmentarzyska szkieletowego przy kościele w Valjala (jedną w grobie I i parę w grobie II), na cmentarzysku szkieletowym w Karja (jedną w grobie II i parę w grobie XIII) i na cmentarzysku szkieletowym w Viira (jedną w grobie XVIII i parę w grobie XIX; M. Mägi 2002, s. 70–73, tabl. 133:1, 134, s. 67–70, tabl. 104:2, 115:1, s. 65–66, 261, tabl. 100:1, tabl. 101), a także na cmentarzysku tarandowym z nieznanego miejsca (J. R. Aspelin 1884, s. 365, nr 1980). Zbliżone zawieszki i szpile pochodzą z tarandu w Eistvere (niem. *Eigsstfer*) i z kościoła w Türi (niem. *Turgel*; R. Hausmann 1902, s. 242; tam dalsza literatura), z tarandów w Madi, Tamme, Haimre, Üksnurme i Kalvi, płaskich cmentarzysk szkieletowych w Kaberla k/Narwy, Mallevere i Tammiku oraz grodzisk w Lõhavere, Naanu i Tartu Toomemägi, a także licznych znalezisk przypadkowych – wszystkie datowane są na XII–XIII w. (J. Selirand 1974, s. 246, 316–317)¹.

Za formę wyjściową dla ozdób liwsko-estońskich uznać można szpile z krzyżowatymi i ażurowymi główkami oraz podobne

¹ Parę szpil połączonych łańcuszkiem, analogicznych do egzemplarzy z Valjala, groby I i II, oraz z Viira, grób XVIII, znaleziono w szkieletowym pochówku w miejscowości Inju w Estonii, datowanym na koniec X w. Szpile z tego grobu interpretowane są jako „ślad wpływów z południowych obszarów wschodniej części Bałtyku” (M. Mägi 1999, s. 33, 35, 39, ryc. II, IV).

do nich zapinki, często spotykane na Litwie, szczególnie w Kuroonii, Zemgalii i na Żmudzi, w okresie od VII do XIII w. (Lietuvos Atlasas 1978, s. 9–10, 83–87, tabl. 4:4, 49; por. A. Bliujienė 1999; M. Mägi 2002). Między X a XII w., wraz z przesuwaniem się plemion kurońskich, ozdoby takie rozprzestrzeniają się na północ, na tereny fińskie, gdzie przechodzą własną ewolucję stylistyczną (A. Bliujienė 1999, s. 218–219; J. Selirand 1974, s. 246), której efektem są właśnie ażurowe wyroby liwsko-estońskie.

Kształt centralnego elementu tarczy zapinki i wyraźny ornament pseudofiligranu zapinki ze Szczeberki najbardziej przypomina litewskie szpile grup 4 i 7, datowane na IX–XII w. (por. Lietuvos Atlasas 1978, s. 83–87, tabl. 49:5.6.8). Najczęściej spotykane odmiany tych szpil to egzemplarze z kolistymi tarczkami na końcach krzyżowatej główki. Tarczki zazwyczaj zdobione są koncentrycznymi pierścieniami, niekiedy są także srebrzone. Najliczniejsze znaleziska masywnych, brązowych szpil, szczególnie 4 grupy, pochodzą z grobów kobiecych w Kuroonii, gdzie od VIII do XII w. były szeroko rozpowszechnioną ozdobą piersi. Brązowe tarczki szpil zdobione są zazwyczaj nakładkami ze srebrnej blachy z wytłoczonym ornamentem koncentrycznych kół z pseudofiligranu, które często otaczają podstawę półkulistego guzka lub wkładkę z błękitnego szkła (A. Bliujienė 1999, s. 241–242). Analogiczną kategorią zabytków są także płytowe zapinki krzyżowate 2 grupy, mieszczące się w podobnych (IX–XI w.) ramach chronologicznych (por. Lietuvos Atlasas 1978, s. 39, tabl. 39:8) – ich kształt i zdobienie jest odbiciem stylistyki wspomnianych wyżej szpil, szczególnie grupy 4 (A. Bliujienė 1999, s. 238).

Wyraźny ornament pseudofiligranu oraz wyodrębniony w tarczy element równoramiennej krzyża zapinki ze Szczeberki wyraźnie nawiązuje do stylistyki letto-litewskich szpil i zapinek krzyżowych, zaś obecność poprzeczek między ramionami krzyża łączy ją z późniejszymi ozdobami liwsko-estońskimi. Unikatową cechą zabytku są natomiast pierścienie na końcach ramion – we wszystkich pozostałych zabytkach tego typu ramiona zwieńczone są kolistymi tarczkami, czasem w części centralnej zdobionymi guzkami lub wkładkami ze szkła. Trudno w tym miejscu rozstrzygnąć, czy obecność pseudofiligranu na zapince ze Szczeberki jest wskaźnikiem chronologicznym czy tylko cechą warsztatową.

Niestety, jak wcześniej wspomniano, ze względu na przypadkowy charakter znaleziska przedmiot ten można datować jedynie na podstawie chronologii przytoczonych wyżej ozdób z terenów Litwy, Łotwy i Estonii w szerokich ramach od X do XIII w.

Na obszarach bałtyjskich znajdujących się w obecnych granicach Polski – Mazurach, Suwalszczyźnie i Pojezierzu Augustowskim – zapinka ze Szczeberki jest znaleziskiem unikatowym, choć z tym samym kręgiem stylistycznym można łączyć kilka dalszych zabytków. Ostatnio w Jałowie, pow. suwalski, odkryto brązową zapinkę krzyżowatą², zaś jeszcze dalej na południowy wschód, w Haćkach, pow. bielski na Podlasiu, znaleziono szpilę o typowej krzyżowatej główce (Dziedzictwo... 2006, s. 90)³, należąca do 5 lub 6 grupy (por. Lietuvos Atlasas 1978, s. 86–87, tabl. 49:7.8).

Wymienione wyżej przedmioty należałoby interpretować jako ślad związków z obszarami litewskimi, na podstawie tak skąpego materiału trudno jednak wyrokować o ich charakterze. Wypada w tym miejscu wspomnieć, że z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów pochodzą liczne zabytki, potwierdzające stałe

kontakty łączące w owym czasie obszary kultury sudowskiej z terytoriami litewskimi (por. np. M. Kaczyński 1976; 1982). Nie można również wykluczyć, iż zapinka ze Szczeberki jest lokalnym naśladownictwem wyrobów litewskich, o czym może świadczyć właśnie niemające dokładnych analogii zdobienie tarczy, zaś podobieństwo do wyrobów liwsko-estońskich jest rezultatem podobnego rytmu zmian stylistycznych jak na ziemiach fińskich. Niestety, weryfikacja tych koncepcji nie jest możliwa przy obecnym stanie rozpoznania średniowiecznych stanowisk bałtyjskich z północno-wschodniej Polski.

Mgr Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Al. Solidarności 105
00-140 Warszawa
Mgr Cezary Sobczak
ul. Kard. A. Kakowskiego 8 m. 69
04-042 Warszawa

BIBLIOGRAFIA

- Aspelin, J. R.
1884 *Antiquités du Nord Finno-Ougrien. V. L'Age du Fer. Antiquités des Provinces Baltiques. VIII. Période ancienne de l'âge du fer dans les provinces Baltiques*, Helsingfors-St. Pétersbourg-Paris.
- Bliujienė, A.
1999 *Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika*, Vilnius.
Dziedzictwo...
2006 *Dziedzictwo archeologiczne Podlasia i Grodzieńszczyzny*, Białystok.
- Finno-Ugry...
1987 *Finno-Ugry i Bałty w epoku średniewiekowej*, Moskwa.
- Hausmann, R.
1902 *Die Steinsetzungen zu Eigstfer, Kirchspiel Pillistfer, Livland*, „Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraama” (Tartu) 1897–1901, s. 223–254.
- Kaczyński, M.
1976 *Problem różnicowania wewnętrznego „kultury sudowskiej” w późnym podokresie wpływów rzymskich i w okresie wędrówek ludów*, [w:] *Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich*, ZNUJ = Prace Archeologiczne 22, Kraków, s. 253–286.
1982 *Południowa strefa osadnictwa bałtyjskiego na obszarze Jaćwieży w I tysiącleciu naszej ery*, RB XIV, 1981, s. 169–198.
- Lietuvos Atlasas
1978 *Lietuvos TSR Archeologijos Atlasas. I–XIII a. radiniai*, tom IV, Vilnius.
- Lõugas, V., Mägi-Lõugas, M.
1994 *Excavations at Põide stronghold have been finished*, „Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised” 43/4, s. 390–392.
- Mägi, M.
1999 *Viking Age Inhumations in Estonia – New Interpretations*, [w:] *Finno-Ugri et Slavi 1997. Cultural Contacts in the Area of the Gulf of Finland in the 9th–13th Centuries* (red. Paula Purhonen), Museoviraston arkeologian osaston julkaisu 8, Helsinki, s. 29–37.
2002 *At the Crossroads of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Õsel), 9th–13th Centuries AD*, Tallinn.
- Selirand, J.
1974 *Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärkamise perioodil (11.–13. sajand)*, Tallinn.
- Tamla, T.
1991 *Zur Datierung der Kirche von Viru-Nigula*, „Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised” 40/4, s. 376–377.

² Jest ona także, niestety, znaleziskiem przypadkowym. Publikację na jej temat przygotowują mgr Anetta Ejdulis (Muzeum Okręgowe w Suwałkach) oraz mgr Marcin Engel (Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie), którym serdecznie dziękuję za udostępnienie zabytku.

³ Mylnie zresztą określona w publikacji jako fibula z okresu lateńskiego.

OPENWORK BROOCH FROM SZCZEBERKA, DISTR. AUGUSTÓW: IMPORT OR IMITATION?

Summary

A remarkable cast bronze brooch discovered in July 2003 NE of the district town Augustów in the vicinity of the village Szczeberka (Fig. 1) has the form of a regular rectangular plate with a regular ornament (Figs. 2, 3). The form and ornamentation of this piece corresponds most to pins with a flat openwork head, brooches and pendants ornamented on their arms with a motif of concentric rings, characteristic in particular for the Liv-Estonian region. They are encountered in greater number in the island Saaremaa and in N Estonia. Circular disc terminals of these ornaments are, similarly as in the brooch from Szczeberka, connected by straight or curved rungs. Pieces of this type frequently appear among the furnishing in female graves from the 11th – 13th c. They may be derived from pins with a cruciform openwork head and similar brooches, well known from Lithuania, in particular, in Couronia, Semigallia and Samogitia, and dated 7th – 13th c.

The unmistakable pseudo-filigree ornament and the distinct motif of an equal-armed cross seen on the plate of the brooch from Szczeberka visibly recalls the style of Letto-Lithuanian cruciform pins of groups 4 and 7, and cruciform brooches of group 2, dated to 9th – 12th c.; the presence of rungs which connect the arms of the brooch helps to link this piece with later Liv-Estonian ornaments. A unique feature of the brooch from Szczeberka are its ringed terminals – in all other pieces of this type the terminals have the form of circular discs, occasionally ornamented at centre with bosses or glass inlay. The brooch from Szczeberka is datable only indirectly on the basis of the chronology of related finds from Lithuania, Latvia and Estonia, broadly, to between 10th and 13th c.

In Mazury, Suwałki Region and Augustów Lake District – regions of Poland during the prehistoric and the medieval period settled by Balt tribes – the brooch from Szczeberka is quite exceptional, but not entirely unique. Recently, a bronze cruciform brooch was discovered at Jałowo, distr. Suwałki. Even more to the SE, the site at Haćki, distr. Bielsk Podlaski, produced a pin with a typical cruciform head, classified to group 5 or 6. The pieces may be interpreted probably as traces of contact with areas of Lithuania but their character cannot be defined more closely owing to insufficient evidence. Alternately, the brooch from Szczeberka could be a local imitation of Lithuanian forms, as suggested by the ornament of its plate, unknown in Lithuanian specimens; its similarity to Liv-Estonian forms would be the result of a similar rhythm of stylistic change as in Finn lands.

thum. A. Kinecka

Marek Florek

WCZESNOŚREDNIOWIECZNY POCHÓWEK SZKIELETOWY Z SANDOMIERZA

Podczas badań sondażowych prowadzonych wiosną 2006 roku na działkach położonych między ulicami Staromiejską i Podgórze w Sandomierzu, podjętych w związku z planowanym objęciem ich zabudową mieszkaniową, odkryty został uszkodzony przez nowożytny wkopy grób szkieletowy. Miejsce odkrycia grobu obejmuje kulminację tzw. Wzgórza Staromiejskiego, zwanego też – od wezwań znajdujących się na nim kościołów – Wzgórzem Świętojakubskim lub Świętopawelsko-Świętojakubskim (Ryc. 1). W ewidencji Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Sandomierzu oznaczone jest ono jako stanowisko 45 (AZP 89-73/26). Stanowisko zostało odkryte jeszcze w okresie międzywojennym, kiedy to z jego powierzchni zebrano nieliczne fragmenty ceramiki datowanej ogólnie na okres między X a XIII wiekiem oraz kości ludzkie. Prowadzone później kilkakrotnie penetracje powierzchniowe dostarczyły dalszych materiałów z wczesnego średniowiecza i czasów późniejszych, potwierdzono również informacje o wykopywaniu tu kości ludzkich a nawet całych szkieletów. Wskazywały one na

istnienie na kulminacji Wzgórza Staromiejskiego osady funkcjonującej co najmniej od połowy wieku X oraz cmentarzyska szkieletowego (bądź rozproszonych pojedynczych grobów) nieokreślonej chronologii, które wiązano bądź z kulturą pucharów lejkowatych, bądź też ze średniowieczem (S. Tabaczyński, A. Buko 1981, s. 124; M. Florek 2005, s. 73–74).

Prostokątna jama grobowa o szerokości ok. 90 cm, zorientowana wzdłuż osi NW-SE, zniszczona była zarówno od strony północnej, jak i południowej, co uniemożliwiło określenie jej długości. Jamę wkopano bardzo płytko – jej dno znajdowało się już na głębokości 30–35 cm poniżej obecnego poziomu terenu. Ze szkieletu leżącego na jej dnie zachowała się tylko część kości nóg: lewa kość piszczelowa i strzałkowa, prawa kość piszczelowa i strzałkowa, kości prawej stopy, prawa rzepekka oraz fragment prawej kości udowej. Na podstawie ich układu należy wnioskować, że zmarły był pochowany w pozycji wyprostowanej, z głową od strony NW, przy czym złożony był nie symetrycznie na dnie jamy grobowej, lecz nieco przesunięty pod jej wschodnią ścianę. Przy prawej kości udowej, po jej zewnętrznej stronie, nieco powyżej kolana, znajdował się nóż żelazny (Ryc. 2:6), natomiast przy prawej stopie fragmenty 5 żelaznych obręczy z zachowanymi od strony wewnętrznej śladami drewna (Ryc. 2:1–5). Cztery z nich, o średnicach od ok. 18 do 14 cm, miały przekrój trójkątny. Ich szerokość wynosiła od 6 do 8 mm, zaś grubość od 5 do 6 mm. Piąta obręcz, o średnicy ok. 12 cm, była płaska i nieco szersza niż pozostałe – jej szerokość wynosiła 10 mm, przy grubości 2–2,5 mm. Obręcze są zapewne okuciami (wzmocnieniami) niewielkiego drewnianego, najpewniej klepkowego, wiaderka, czerpaka lub podobnego naczynia, przy czym ich zróżnicowana średnica wskazuje, że miało ono nachylone do wnętrza ścianki, wysokość ok. 20 cm, zaś pojemność od ok. 2,0 do 2,5 dm³ (Ryc. 2:7). Nie znaleziono żadnego elementu metalowego, który mógłby stanowić pozostałość kabłąka bądź uchwytu naczynia – mogło go ono wcale nie posiadać, bądź został on zniszczony.

Prawie identyczne obręcze wiaderka, zarówno pod względem wymiarów jak i kształtu znane są m.in. z cmentarzyska w Gnieszowicach, oddalonego od Sandomierza o ok. 20 km, z tym, że tam znaleziono również fragmenty kabłąka (uchwytu) naczynia (A. Gardawski, B. Miszkiewicz 1956, s. 163–164, tabl. XXXVI:3). Interesującym zabytkiem jest również nóż kształtem przypominający współczesne tzw. noże fińskie, o ostrzu długości 12 cm i kwadratowym w przekroju, zwężającym się ku końcowi trzpieniem do osadzenia rękojeści.

Na podstawie cech obrządku pogrzebowego (inhumacja, wyposażenie) i znalezionych w nim przedmiotów, z których ani nóż, ani okucia wiadra nie są dobrymi wyznacznikami chronologicznymi, odkryty grób można datować tylko bardzo ogólnie na okres od około połowy X po koniec XII wieku. Pod koniec wieku XII w Sandomierzu istniało już co najmniej pięć cmentarzy przykościelnych, na których zgodnie z ówczesnymi przepisami kościelnymi powinni być chowani zmarli, zaś opisywany grób nie jest związany z żadnym z nich, wydaje się zatem możliwe zawężenie jego datowania do 2. połowy X i XI wieku.

Sprawą otwartą pozostaje, czy jest to pojedynczy grób usytuowany na peryferiach osady istniejącej na Wzgórzu Staromiejskim, czy też wchodzi on w skład nierozpoznanego bliżej cmentarza nieprzykościelnego (tzw. rządowego). Na tę drugą ewentualność wydają się wskazywać wspomniane wcześniej informacje o wykopywaniu w tej części Wzgórza Staromiejskiego kości ludzkich bądź nawet całych szkieletów, a także pojedyncze takie kości znalezione na złożu wtórnym (w warstwie ornej i wypełni-

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

LIST OF ABBREVIATIONS OF PERIODICALS AND SERIAL PUBLICATIONS

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków	MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest	PA	– „Památky archeologické” (wcześnie: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)	PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa	PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha	PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford	Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin	Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn	PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześnie: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)	RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum	RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześnie: „Fontes Praehistorici”), Poznań	RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa	SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź	SIA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale	SovArch	– „Sovetskaâ Archeologia” (Советская археология), Moskva
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz	SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa	SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva	WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva	ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków	ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa		
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa		
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)		

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2006. Wydanie I. Nakład 500 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa